

SARAY ve BABIÂLİNİN İÇ YÜZÜ

Yazan: SULEYMAN KÂNI IRTEM — Tercüme, ıktıbas hakkı mahfuzdur — Tefrika No. 578

Saray eğlencelerinde ince saz, büyük sofalarda küme faslı

Bursalı Mustafa Cenani Çelebi ile Derviş Eğlence padişahın mükarribi olmuşlardı. Üçüncü Muradın resmî kıssahanı olan Derviş Eğlencenin söyledikleri hep eski fıkra ve lâtifelerden ibaret olduğu halde Cenani Çelebi eski Arap ve İran mevzularına yaklaşılmazdı; Anadolu hayatından ve kendi halü maişetinden hikâyeler ibda ederdi. (1)

Kara ve deniz savaşları, kadın fitne ve fesadları, cadı, cin, peri, tılsım, efsaneleri meyhaneye ve mesire hayatı, baskın sahneleri, açık safhalar, kervan âlemi Cenani Çelebinin hikâyelerinde başlıca mevzulardı.

Dördüncü sultan Muradın (Tıflı) sı halk arasında en ziyade şöhret almış bir kıssahandı. Hayli uzun boylu olduğu için Leylek Tıflı diye yadedilen bu Ahmed Çelebi oldukça tahsil ve terbiye görmüş, arif, zarif, şair bir zattı.

Çifit Hasan, Akbaba, Kör Hasan oğlu Mehmed Çelebi, Sarı Çelebi, Çakmak Çelebi gibi meddah ve mukallidler de dördüncü Muraddan himaye ve lütuf görürlerdi.

Tıflı şair Nefi ve Cevri gibi şahsiyetler ile aynı gecede huzura kabul edilirdi; diğer mukallid ve meddahlar ise hep birlikte başka bir gece padişahı eğlendirirlerdi. Bunlar vilâyet halkının şivelerini taklid ederler, Konya, Kastamonu, Adana gibi eyaletler halkını masallarında garip maceralara sokarlardı.

Hayalciler ve oyun kolları da dördüncü Muraddan rağbet ve iltifat görürlerdi. Bunlar da muayyen zamanlarda saraya celp edilerek huzurda hüner ve oyun gösterirler, ihsanlara nail olurlardı.

(Oyun kolları hakkında Evliya Çelebi seyahatnamesinde bir çok tafsilât vardır.)

Bundan sonra git gide meddahlık, mukallidlik, Karagözcülük birbirine karışmıştır. Bu «lehvü lûub erbabı» padişah huzurunda birbirile mülâtefeler edip taklidler yapmakla beraber Karagöz de oynatır olmuşlardır.

Saray düğünleri bu yolda hüner ve marifet göstermek için en büyük fırsatlar olurdu.

Sarayda incesaz musiki

Sarayda alaturka musikinin tarihçesini yapmak ihtisâs sabiplerine düşer. Biz bu bahiste yalnız kısaca şunu söyleyeceğiz:

Yıldırım Beyazıdın Sırp prensesile evlendikten sonra daldığı zevkü safa zamanlarında meclisinde hanende ve mutripler de bulundurmuş olması tabiidir.

Fakat ikinci sultan Murad zamanındadır ki musiki önem kazanmış, ta İrandan talim için erbabı saraya getirilmiştir. (2) İstanbulda saray musiki meşkhanesinin ne vakit yaptırıldığını tayin edecek bir kayde tesadüf edemedim.

Ancak birinci sultan Ahmed

zamanına kadar bu meşkhane Topkapı sarayında seferli odası ittihaz olunan dairenin karşısındaydı. Üçüncü sultan Ahmed bu daireyi tamir ettirmişti. (3)

Eskiden enderunu hümayundan şefaretlere çavuşlar gönderilirdi. Bu ödev sonraları başkalarına tevdi olunarak çavuşluk namı biraz itibardan düşmüş, enderun da müezzinler, hanende ve sazendelere, mehterlere verilir olmuştu; bunlar musiki fenini ilerletmekle meşgul olurlardı. Hanende çavuş ağalar müezzinliğe de memur olurlar, bu tarikle müezzin başılığa, saray imamlığına kadar çıkarlardır. Bunlardan müsahipliğe geçenler de olurdu. (4)

Osmanlı padişahları arasında şiir ile uğraşanlar çok olduğu gibi kendilerinde musiki merakı da ziyade idi.

Üçüncü sultan Ahmed saltanatında, Lâle devrinde saray eğlenceleri tenevvü etmişti. Salpazarında Emnâbad, Bebekte Hümayunâbad, Defterdar iskelesinde Neşatâbad, Alibey köyü civarında Hürremâbad, Kanlıcada Mirâbad, Salacak civarında Şerefâbad, Beşiktaşa Ferahâbad ve hassaten Kâğıdhanede Saadâbad köşklerinde tertip edilen eğlenceler, Çırağan sarayında Çırağan safaları o devrin sefahet hayatının her zaman tahattur edilen sahneleridir.

Üçüncü sultan Ahmed ekser gecelerde Topkapı sarayının hünkâr sofasında devrin meşhur ve muktedir musikişinaslarının müstesna fasıllarını mestane halile dinler, en güzel cariyelerin sofa ortasında asılı topu tutmak için sıçraşıp oynadıklarını seyirden, bunlar arasına karışmaktan zevk alırdı.

Üçüncü sultan Ahmedin Saadâbad ziyafetlerine geldiği günlerde Mehterhane takımı da hazır bulunurdu.

Birinci sultan Mahmudda da musiki merakı yüksekti. O da zamanının en güzide mutrip ve hanendelerini etrafına toplardı. Kışta Topkapı sarayının divanhaneleri, yazda en çok Küçük su köşkü «çengü çegane» âlemlerine sahne olurdu.

Üçüncü Selim gittiği mesirelerde pehlivanlar güreştirilir, cambazlar oynar, ayılar boğuşturulurdu; padişah muvaffakiyet gösterenlere üçer, beşer altın ihsanlar ederdi.

Şark musikisi için üçüncü Selim devri en parlak bir zaman olmuştu. Üçüncü Selim kendisi bestekârdı. En muktedir bestekârları, hanendeleri, mutripleri de daima musiki meclislerinde bulundururdu. Saraya alınmamış maruf musikişinasları muayyen günlerde yanına celbederdi.

Bunlarla sarayda serdab denilen sofada padişah huzurunda elli, altmış kişiye varan musiki heyeti tarafından saray istilâhınca (küme faslı) yapılırdı.

Padişah bütün bu sanatkârla-

ra teveccüh ve iltifatlar gösrerirdi. Sultan Selim saraydaki musiki meşkhanesini ıslah etmişti. Burada müstaid cariyelere muntazam surette musiki talim olunurdu.

Sarayın musiki muallimleri arasında meşhur musikişinas Sadullah ağa da vardı.

Sadullah ağanın kendisinden ders alan cariyelerden birisile heyecanlı bir macerası olmuştur:

Ustadlar arasında genç olan Sadullah ağa bu güzel şakirdine ziyadesile tutulmuştu. Cariye de hocasının duygularına karşı lâkayit kalamamıştı. Nihayet aralarında mülâkatlar vaki olduğu duyulmuş, şayia Sultan Selimin kulağına kadar gitmişti.

Sanatkâr padişah haremine göz koymuştu demek!

Sultan Selim bu büyük cinayetten dolayı Sadullah ağanın idamını irade etti. Fakat iradenin infazına memur olanlar padişahın Sadullah ağaya teveccühünü, muhabbetini bildikleri için ihtiyat ederek iradeyi yerine getirmekte acele etmediler. Sadullah ağa hapse konuldu. Mukarripler sanatkârın affını istihsale yol arayacaklardı.

Sadullah ağa mahbesde (beyotü araban) faslı telif etti. Bu fasıl sultan Selimin huzurunda çalındı. Hünkâr o ana kadar işitmediği bu parçaları kimin bestelediğini sordu:

— Sadullah ağanıdır. Katli iradesine tekaddüm eden günlerde telif etmiş, huzuru hümayununuza arzına vakit bulamamıştı, dediler. Sultan Selimi bir düşünce aldı; gözleri yaşardı. Teessürünü gizliyemediği bir sesle Sadullah ağanın meziyetlerini zikrederek teessüf ve nedametinden bahsetti.

Musikişinası affettirmek âni gelmişti. Sadullah ağayı seven mukarriplerden biri padişahın teessürünü tadile çalışıyormuş gibi dolambaçlı bir ifade ile başlayarak nihayet efendilerini faydası olamayacak bir nedametten korumak maksadile cüret ettikleri hareketi itiraf etti.

Zaten iradei seniye ne vakit olsa icra olunabilirdi!

Sultan Selim hiddetle verdiği emrin infaz edilmemiş olmasına sevindi. Sadullah ağayı hapisten çıkarttı; ihsanlar, atiyelerle taltif ettikten sonra sevgilisile evlenmesine de ruhsat verdi; düğünlerini yaptırdı.

Ata tarihi (5) üçüncü Selim zamanında şöhret kazanmış hanende ve sazendelerin isimlerini sayar.

Musiki ikinci sultan Mahmudun da belli başlı zevkı idi.

(Arkası var)

(1) Derviş Eğlence ile Cenani Çelebi arasında geçen macera "Akşam", da neşrettiğim "muhteşem sefahet devri", tefrikalarımda tafsil olunmuştur.

(2) Ata tarihi. (3) Keza. (4) Keza Müezzin başılık ikinci Beyazıd zamanında ihdas olunmuştur.

(5) Üçüncü cild.

